

ZOO Dvůr Králové a. s.

VÝROČNÍ ZPRÁVA

The Annual Report

2007

Zoo je členem:

The zoo is a member of:

Bude východní Afrika bez nosorožců? Will Eastern Africa Turn into a Rhino-free Area?

Martin Smrček, Dana Holečková

SUMMARY

Grumeti Game Reserve, National park Serengeti, Ngorongoro Conservation Area and Mkomazi Nature Reserve are four significant places in Tanzania, where reintroduction projects of rhinos are in progress, and which we visited during our fortnight's journey. We wanted to get familiar with methodologies and results of these projects, and protection of animals against poachers.

Jsou ještě ve východní rovníkové Africe místa, kde žijí nosorožci v bezpečí před pytláky? Jak vypadají oblasti, odkud byla před více než třiceti lety poslední jedinečná zvířata dovezena do naší zoo? Existují vůbec ještě ve střední části kontinentu lokality, do kterých bychom mohli do budoucna s klidným svědomím poslat nosorožce odchované v naší zoo a naplnit tak jedno z hlavních poslání zoologických zahrad – pomáhat v záchraně ohrožených druhů zvířat prostřednictvím rozmnožování v zajetí a následným vypouštěním zpět do přírody? Odpovědi na tyto otázky jsme hledali během dvoutýdenní cesty po Tanzanii.

Celou cestu po Tanzanii pro nás skvěle připravil a kompletně zabezpečil ředitel dobročinné organizace Back to Africa, veterinární lékař Hamish Currie, který se mnoho let angažuje v záchranářských a výzkumných projektech ve prospěch ohrožených druhů zvířat Afriky a se kterým dlouhodobě spolupracujeme.

Sluneční atmosféra na platinách Grumeti Game reserve.
Sunset at plains of Grumeti Game Reserve.

Foto: M. Smrček

Z Prahy jsme odlétali 27. září přes Amsterdam na letiště Kilimanjaro v Tanzanii. Zde jsme se setkali s našim průvodcem dr. Hamishem Currie. Následující den jsme pokračovali malým letadlem až ke keňské hranici do místa zvaného Busakwa, poblíž kterého sídlí Grumeti Fund podporující Grumeti Game Reserve.

Grumeti je rozlehlé území navazující bezprostředně na Národní park Serengeti. Grumeti se věnuje ochraně divokých, hlavně velkých druhů zvířat. Celé území leží na silnicové cestě statisíců kopytníků každoročně putujících po jakési elipse mezi národními parky Masai Mara v Keni a Serengeti. Zvířata jsou v Grumeti sledována nejen přímo v terénu, ale také ze série pozorovatelů stojících na vrcholech kopců. Na celém obrovském území dnes nežije ani jeden divoký nosorožec, i když ještě před 50 lety zde byli vcelku početní.

Nosorožce jsme ale přesto – již první den po příjezdu – viděli. Poblíž správy parku se nachází jednoduché chovatelské zařízení nosorožců dvourohých (býkovičů) (*Diceros bicornis michaeli*). Jedná se o přísně (stálými ozbrojenými strážníky) chráněné ohrazené území, kde jsou v současné době umístěni dva černí nosorožci pocházející z Anglie (Zoo Port Lympne). Byli drženi odděleně v menších výbězích a asi měsíc po naší návštěvě byli spolu vypuštěni do velkého výběhu. Následně by měli být vypuštěni do celého značně rozlehlého chráněného a hlídанého území. Oplocení areálu je elektrifikováno slunečními kolektory a tvoří je jen pět horizontálních drátů, takže s výjimkou slonů je ostatní zvířata podlezu nebo skočí.

Nosorožec dovezený z Port Lymne ve Velké Británii.
The black rhino from Port Lymne, UK.

Foto: M. Sauer

Brian Harris, šéf Grumeti Fund.
Brian Harris: Chief of Grumeti Fund

Foto: M. Sauer

Prostředím nosorožčího výběhu stojí na skalnatém vrcholku strážní věž, na které stále střídají ozbrojení strážci území s vysílačkami. Podobných strážních věží je několik i na dalších kopečích v okolí, takže území je velmi dobře monitorované proti případným pytlákům. O nosorožce se stará tým zkušených odborníků z Grumeti Fund i odjinud. Manažerem této neziskové organizace je Bryan Harris, hlavními odborníky Allison Kennedy-Benson (pochází z USA, ochraně a sledování nosorožců v Africe se věnuje již 7 let) a Bo Sayer. Mecenášem je americký miliardář Paul Fader Jones, který sponzoruje veškeré aktivity fondu.

Na místě jsme se mohli přesvědčit, že průběh reintrodukce prvních nosorožců provádějí zkušení chovatelé a zoologové. Území samo působí naprosto bezpečným dojmem a pro případně další reintrodukční programy je dle našeho mínění vhodné.

Vraťme se ale k nosorožcům. Jedná se asi o pětiletý pár dovezený ze Zoo Port Lymne v červnu 2007. Ten byl nejprve držen v zastřešených boxech, pak chodil po měsíce do malého výběhu, následně mu otevřeli větší výběh, nyní zpřístupní další velký výběh a až následně ho pustí do celého chráněného území.

Nosorožce cestou ze Zoo Port Lymne v Anglii do Grumeti doprovázeli veterinář a veterinář. Britský veterinář strávil s nosorožci v Africe několik týdnů, chovatelé se po třech týdnech vyměnili, přičemž druhý pobyl se zvířaty další více než měsíc. Zvířata si díky tomu bez problémů zvykla na nové prostředí.

Nosorožci se krmí vojtěškovým senem dovezeným až z JAR a pelety vyráběnými dle původního vzoru (opět původem z JAR) již v Tanzanii. Od počátku se na nosorožcích prováděn výzkum sledování jejich adaptace k životu v novém prostředí.

Serengeti National Park (SNP)

SNP leží těsně pod rovníkem, na severu Tanzanie na východ od Viktoriina jezera, na severu hraničí s Keňou. Kromě hraničních přechodů umístěných na cestách mezi oběma státy zde nejsou žádné ploty a zvířata každoročně migrují oběma směry. Jihovýchodně na Serengeti navazuje pohoří Ngorongoro a Ngorongoro Conservation Area. Vchod Naabi Entrance Gate leží 290 km od Arushi a 78 km od kráteru Ngorongoro. Seronera je 320 km na západ od Arushi.

Plášť Národního parku Serengeti je 14 763 km² a tvoří velkou část středu tohoto stejnojmenného ekosystému, který je tvořen těmito územími:

Masai Mara Game Reserve (Keňa)	1 672 km ²
Serengeti National Park (Tanzanie)	14 763 km ²
Ngorongoro Conservation Area (Tanzanie)	8 288 km ²
Grumeti Game Controlled Area (Tanzanie)	416 km ²
Ikorongo Game Reserve (Tanzanie)	563 km ²
Maswa Game Reserve (Tanzanie)	2 200 km ²
Loliondo Game Controlled Area (Tanzanie)	4 000 km ²
Celý ekosystém Serengeti	cca 30 000 km²

Stádo pakoňů, typický obrázek ze Serengeti.
The herd of wildebeests – a distinctive picture of Serengeti.

Foto: M. Suroček

Pro tamní klima je typické střídání období dešťů a sucha od listopadu do května. Kratší období od listopadu do prosince přináší severní monzun, delší období dešťů trvající od února resp. března do května přináší východní monzun.

Vrcholky pohorí Ngorongoro bývají pravidelně v deštné mlze přecházející v déšť. Průměrné roční dešťové srážky jsou od 500 mm na jihovýchodě až 1 200 mm na severozápadě. Teplota je max. kolem 28 °C a min. 13 °C od května do srpna. Nocí zde v září byly dost chladné a ani ve dne jsme netrpěli vedrem.

V parku jsou čtyři přísně chráněné (antipytlácké) zóny. Turismus má administrativní centrum v kempu zvaném Seronera, kde sídlí i ředitel parku. Najdeme zde i veterinární oddělení a výzkumný institut obsahující knihovnu a herbář, který koordinuje mnoho výzkumných projektů.

Skákolezi horští.
Klipspringers.

Foto: M. Suroček

Ngorongoro – kráter plný zvířat

Oranou navštívenou lokalitou byl Národní park Ngorongoro, který vedle svého kráteru sdružuje rozsáhlá okolní území a navazuje přímo na značně rozlehlý SNP. V kráteru jsme byli hosty významného ochránce přírody, veterináře Piet Morkela. Piet je původem Jihoafričan považovaný za největšího odborníka na nosorožce a jejich ochranu v Africe. V kráteru se nyní věnuje ochraně a pozorování 23 nosorožců dvourohých, kteří jsou zde pod nejpřísnější ochranou. Každý nosorožec má v rohu umístěnou krátkovlnnou vysílačku, takže jejich pohyb je dokonale mapovaný a jsou pod neustálým dohledem.

Piet je poslední roky vedoucím dohledu nad nosorožci Frankfurtské zoologické společnosti (Zoologische Gesellschaft Frankfurt), v jejímž skromném příbytku jsme byli ubytováni. Piet nám zajistil prohlídku jedinečného kráteru plného zvířat s profesionálním průvodcem, během dlouhých večerů jsme společně diskutovali o budoucnosti nosorožců ve východní Africe a možnosti případného zapojení naší země do reintrodukčních programů. Piet a jeho žena jsou velmi přátelští a pohostinní a celý společně strávený čas se točil kolem nosorožců a jejich budoucnosti v Africe.

Skupina (zleva doprava) Piet Morkel, Dana Holečková, paní Morkelová, Hamish Currie a Martin Suroček.

Foto: M. Suroček

Návštěva kráteru Ngorongoro byla úchvatným zážitkem, i když jsme přišli v konci období sucha. Od začátku nám bylo jasné, že jde o jednu z nejvyhlášenějších lokalit zvířat na světě. S výjimkou turistů zde nepotkáte lidi, v kráteru nikdo neobývá. Jen Masajové sem již 200 let přivádějí svá stáda za pastvou a vodou (mimořádně potravou Masajů nejsou divoká zvířata, ryby ani kuřata, jedí jen maso). V roce 1958 v oblasti žilo jen asi 1 000 Masajů, 23 000 kusů krav a 15 000 koz, ovcí apod. Dnes zde žije na 40 000 Masajů.

Chráněné území kráter Ngorongoro zřízené v roce 1959 leží 180 km západně od města Arusha a má rozlohu 8 280 km². Pohoří kolem kráteru dosahuje do výšky 3 600 m. n. m. Šířka ekosystému (do oblasti Ngorongoro patří vedle kráteru i rozsáhlé okolní území navazující až na vlastní SNP) je od 920 po 1 850 m. n. m. Kráter zabírá plochu 320 km² (asi 16 x 20 km) a leží v hloubce 610 m.

Do roku 1956 byl kráter součástí Serengeti, od roku 1978 je vyčleněn jako součást světového přírodního a kulturního dědictví. Vznikl před 2 až 3 miliony let, kdy proudy lávy ze sopky vytvořily kolem dnešního kráteru kráterovou výmloku vysokou až 2 500 m. n. m. Při výbuchu se propadl střed, zborstil se sopečný kužel a vznikl kráter. Horské stěny kráteru jsou často zahaleny mlhou a porostlé hustým lesem. Dno kráteru je travnaté, porostlé jen sporou vegetací – keři a stromy s výjimkou oblasti kolem jezera, kde se zdržují i plameňáci. Ti zde ale neloví.

Prosté sídlo Frankfurtské zoologické společnosti nad kráterem Ngorongoro.
The seat of the Zoological Society of Frankfurt is very plain.

Foto: M. Šmrček

Kráter má poměrně malou rozlohu, ale možná právě proto je tak ryzí a dlouhodobě chráněnou baštou. S ochranou zde začal již před více než 100 lety slavný německý zoolog Bernard Grzimek, jehož syn tady tragicky zahynul při leteckém neštěstí. Trosky letadla jsou dodnes schovány po stříšku vedle domů, kde jsme byli ubytováni.

Vlastní národní park je turistům otevřený od 9 do 18 hodin, za vjezd jedním autem se platí 200 USD a denně jich přijede až 500.

Chybné lovení jsou přemnožené a mají na svědomí úbytek gepardů.
Wrong hunting is overpopulated and causes a decrease in cheetah population.

Foto: M. Šmrček

Foto: M. Šmrček

Foto: M. Šmrček

V parku žije v současnosti asi 70 lvů, je zde 8 doupat hyen skvrnitých (méně než 100 jedinců), asi 15 gepardů (mláďata jim zabíjejí zejména hyeny a gepardům hrozí vyhynutí), serval, karakal, divoká kočka, šakal čabrakový, levhart a levhart. Bohužel již žádný bílý nosorožec, jen malá skupina černých (dvouhrbých) hroší, žirafy a menší skupina slonů. Ti vystupují až na porostlý okraj kráteru, žerou hlinu obsahující živou důležité prvky jako kobalt, selen či jod. Do krmiva potravinou vystupuje také mnoho zeber Böhmových, pakoňů žihavých a kaferů (ti se pasou dokonce v těsné blízkosti obydlí Morkelových). V kráteru lze pozorovat buvolce kongoni, gazely Grantovu a Thomsonovu, bradavičnatá, na vodních plochách hejna plameňáků růžových a malých posvátných a hnědých, volavek několika druhů, mnoho bahááků a kachen.

Kráter je asi jediné místo v Tanzanii, kde se zdá, že je populace nosorožců stabilizovaná a nepotřebuje další podporu. I když v době naší návštěvy se nosorožci pásli a ukrývali v zarostlých svazích kráteru, nakonec jsme měli štěstí – k vodě vyšel nejstarší a donedávna dominantní nosorožčí samec, který je i ve věku více než 11 let ve skvělé kondici.

Zásluhou dokonalého monitorování všech jedinců víme, že momentálně hlavním problémem nosorožců nejsou lidé, ale hyeny skvrnité. Piet nám sdělila, že zcela nedávno zde zabily jedno mládě a bohužel asi dva měsíce po našem odchodu další. V kráteru totiž žije několik klanů těchto hyen a zdá se, že jeden z nich se na nosorožce dvouhrbé zaměřil.

Království Tonyho Fitzjohna

Naši poslední zastávkou byla Mkomazi Nature Reserve, ležící na severovýchodě Tanzanie při hranici s Keňou. Zde déle než dvacet let pracuje Tony Fitzjohn na reintrodukcii nosorožců dvouhrbých a hlavně psů hyenových. Ihned po minutu po svém podvečerním přjezdu vjíždíme přes bránu hlídanou ozbrojenými středu přísně chráněného oploceného území, kde dnes žije 7 nosorožců. Po sestupujeme do zděné stavby – pozorovatelny – pod úroveň země a fascinovaně pozorujeme celou skupinu lačně pijící z jezírka vodu, kterou jim dovezla cisterna.

Od Tonyho se dozvíme, že slovo Mkomazi znamená v domorodém jazyce „žádná voda“. Na celém území rezervace skutečně není jediný přirozený zdroj vody a parkem neprotéká žádný vodní tok. Tony vybudoval v oblasti tři nádrže na vyčiřené vodou čerpá z hloubky asi 140 m. Část roku pijí divoká zvířata z jezer, která vznikají v době dešťů, a zbylou část roku musí vystačit s vodou obsazenou v potravě, nebo se musí za vodou stěhovat. Nosorožcům na oploceném území voda pravidelně dováží ze vzdáleného zdroje. V roce 2007 se ale konečně podařilo vodu nalézt prostřednictvím hlubinného vrtu a brzy bude vyvedena na povrch.

Park má rozlohu asi 3200 km², uprostřed leží přísně střežené oplocené elektrickými dráty ohraničené území s nosorožci, které má rozlohu asi 44 km². Původně sem bylo dovezeno 6 zvířat a podařilo se odchovat tři mláďata. Bohužel jeden pár uhynul. V časti s nosorožci nežijí sloni, buvolci ani lvi – jedná se o bezpečnost vojenské ostrahy, která musí nosorožce denně kontrolovat.

První pohled na rozlehlého přísně chráněného území, kde žije 8 nosorožců dvouhrbých. Rhinoceroses seen from the perimeter fence of the 8 black rhinos and lions.

From M. Samková

Tonyho Fitzjohna stojí pod obrovským baobabem na skále s výhledem na Kilimandžaro. Tony Fitzjohn's home is under large baobab and has a view of Mt. Kilimanjaro.

From M. Samková

Zvířata chrání desítky ozbrojených strážců.
Tens of armed guards are protecting animals.

Foto: M. Smrček

V oblasti Mkomazi žije podle odhadů asi 100 000 dikdiků, 10 000 kudu malých antilop, žiraf, žirafy, sloni (v době sucha kolem 300, v době dešťů až 1 000 slonů), gazely Petersonovy (poddruh gazely Grantovy s rovnoběžnějšími a na kousek zahnutějšími rohy), pštrosi, zebry stepní, hadilovi, orli kejklíři, psi hyenovi, gepardi, lvi, šakali, levharti, buvolci kongoní a oryxí.

Vraťme se krátce k osobě Tonyho Fitzjohne. Z Anglie odešel do Afriky v 1960. letech, aby se setkal s George Adamsonem v jeho kempu Kora v Keni. V Africe nakonec zůstal, s George Adamsonem pracoval až do jeho smrti a dnes vede jeho nadaci. Tonyho život velmi přesně shrnuje americký film *To Walk with Lions* (1999), který je dostupný i u nás s českým dabingem pod názvem *Strážce lvů*.

Tony má široký okruh působnosti a je světově uznávanou celebritou v ochraně afrických zvířat. V roce 2006 obdržel za svou práci Řád Britského impéria. Především po celém světě včetně nejprestižnějších společností. Za život se mu podařilo úspěšně reintrodukovat nejméně 30 lvů a 10 levhartů. V současné době rozmnožuje a vypouští psy hyenové (zatím 4 smečky, celkem asi 40 zvířat, v chovu má přes 60 psů a další skupiny jsou připravené na vypouštění) a chrání skupinu dvourohých nosorožců, kteří se zde již rozmnožují.

Fitzjohn, Hamish Currie a Dana Holečková si prohlíží fotografie z doby, kdy Tony pracoval s George Adamsonem. Tony Fitzjohn, Hamish Currie and Dana Holečková are having a look at old photos that were taken when Tony worked with George Adamson.

Foto: M. Smrček

Tony Fitzjohn a Martin Smrček.
Tony Fitzjohn and Martin Smrček

Foto: D. Holečková

Také s Tony m opakovaně probíráme možnosti spolupráce na nosorožců v Africe. Důležité jsou jeho zkušenosti spojené s vypouštěním nurozených v zajetí zpět do přírody, s veterinárními problémy, krmením, napad. Tonyho tým hlídá nosorožce 24 hodin denně na území o rozloze více 40 km². Jeho stádu se daří velmi dobře, o čemž svědčí odchovaná mláďata. Vypuštění nových nepřibuzných zvířat by ale celému záchrannému projektu prospělo.

Ostatně Tony v roce 2003 navštívil ZOO Dvůr Králové s cílem nové spolupráci. V té době již měl v Mkomazi prvních osm dovezených nosorožců dvourohých a hledal další zvířata. Osobně jsme se s výsledky jeho práce seznámili 28. dubna 2003 při prezentaci pro pracovníky zahrady v salónku hotelu Safari.

Nosorožci v Tanzanii

V roce 1970 žilo v Tanzanii asi 10 000 nosorožců dvourohých, dnes je jich posledních asi 45. V roce 1958 založil bývalý ředitel Zoo Frankfurt a. M. prof. dr. Bernard Grzimek při své zoo Frankfurtskou zoologickou společnost (FZS) a stal se jejím prvním prezidentem.

FZS se zaměřila hlavně na výzkum a ochranu zvířat i celých územních celků v Africe. Grzimek již v padesátých letech objevil kouzlo jedinečného kráteru Ngorongoro, který se stal na dlouho jeho druhým domovem a ve kterém prosadil nejprísunější ochranu dřívě, než byla vůbec ustanovena většina afrických národních parků. Po nešťastné smrti syna Michaela (havaný s letadlem přímo v kráteru) pokračoval prof. Grzimek v ochranné činnosti. Spřátelil se s tanzanským prezidentem dr. Juliussem Nyerere a podařilo se mu přesvědčit vládu, aby začala finančně podporovat projekty na ochranu jedinečných ekosystémů. Dnes je Tanzanie jednou z nejvíce ochranněsky orientovaných zemí ve světě.

Po smrti prof. Grzimka se stali prezidenty Frankfurtské zoologické společnosti další ředitelé frankfurtské zoo – dr. Richard Faust a dr. Christian Schmidt. Dne funguje FZS v podstatě jako samostatný subjekt a realizuje více než 80 projektů v 20 zemích čtyř kontinentů. Tanzanské národní parky spolupracují s touto společností nepřetržitě více než 40 let.

Nejvýznamnějším projektem FZS je Program na ochranu dvourohých nosorožců. Dnes v této zemi najdeme poslední dvě populace černých nosorožců v Moru Kopjes v Serengeti a v kráteru Ngorongoro. Přitom ještě nedávno byl tento nosorožec velkou početným zvířetem: v roce 1966 žilo 108 jedinců v Ngorongoru a 69 v roklí Olduvai. Mezi lety 1974 a 1978 bylo zjištěno v Národním parku Serengeti asi 700 černých nosorožců, kolem řeky Seronera byla koncentrace jeden nosorožec na každých 10 km². Po roce 1975 ovšem prudce vzrostl počet odběratelů hlavně z Přední a východní Asie o rohy a s tím spojený nelegální obchod. Rohy byly dodávány na výrobu afrodisiakálních přípravků nebo rukojeti požívané severního Jemenu. Jak ubývalo nosorožců, zvedala se cena za jejich rohy a dále

pytláci. V roce 1980 přežívalo odhadem asi 50 až 100 nosorožců dvourohých v Serengeti (z toho asi 20 v Moru Kopjes) a jen 25 až 30 v kráteru Ngorongoro. V roce 1981 přežil v oblasti Olduvai Gorge.

Handwritten note in the visitor book of the Seronera Lodge, Serengeti. The note mentions 'SPAIN' and 'Serengeti'.

Foto: M. Šmrček

Pytláci se nepodařilo zastavit, takže přes veškeré snahy o ochranu žilo v roce 1990 v kráteru Ngorongoro jen 14 až 18 dvourohých nosorožců a v Serengeti jich bylo jen pět. Dříve běžný černý nosorožec se dostal v severní Tanzanii na pokraj vyhynutí. Proto v roce 1993 vedení Chráněného území Ngorongoro (Ngorongoro Protected Area Authorities) a Frankfurtská zoologická společnost zahájily projekt na ochranu nosorožců. V roce 1995 se připojila společnost Tanzanské národní parky (Tanzanian National Parks). Všichni nosorožci byli odchyceni, uspáni, a do jejich kůže byla nainstalována vysílkačka. Díky ní může být každé zvíře monitorováno nepřetržitě 24 hodin denně. Tento projekt se ukázal jako úspěšný a brání vyhynutí černých nosorožců.

Naprostému vybití nosorožců dvourohých zabránila nejen jejich ochrana, ale i jejich život. Během roku se pohybují převážně soliterně, jsou nedůvěřiví a vyhýbají se mezi keři a stromy. Jejich nalezení a lov je poměrně složitý. Bohužel jejich odlišný způsob života má na svědomí vyhubení druhého druhu afrických nosorožců – širohubých čili bílých. Ti jsou naopak velmi důvěřiví a přátelští. Žijí ve skupinách v otevřené krajině, kde spásají travu. Byli proto příliš snadným terčem pytláků. Posledních osm zástupců severního poddruhu

Ceratotherium simum cottoni dnes najdeme jen v ZOO Dvůr Králové (3,8) a San Diego (1,1).

Tanzanské autority stejně jako nejruznější světové ochrannářské organizace podporované bohatými mecenáši si jsou dobře vědomé toho, jak důležitou úlohu nosorožci jako vzorový druh sehrávají v ochraně jedinečné východoafrické fauny. Proto podporují zřizování přísně chráněných ploch vedených předními odborníky na kterých mají nosorožci šanci žít a rozmnožovat se ve víceméně přirozeném prostředí. Zvifata do těchto rezervoárů hledají po celém světě. Východoafrický poddruh nosorožce dvourohého se chová v několika rezervacích v JAR a je tam rozšířený v zoologických zahradách po celém světě. Proto je pro budoucnost a záchranu tak úchvatných zvifat jako jsou nosorožci naprosto nezbytná úzká a dlouhodobá spolupráce mezi všemi těmito stranami.

Fotografie snů: slon a nosorožec dvourohý v kráteru Ngorongoro.
Dream photographs: an elephant and a rhino at Ngorongoro.

Foto: M. Smrčka